
**ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ
W BYDGOSZCZY
Administracja Publiczna z. 1**

ROBERT HUTERSKI
WSP w Bydgoszczy

**FORMY KREDYTU REFINANSOWEGO UDZIELANEGO BANKOM
KOMERCYJNYM PRZEZ NARODOWY BANK POLSKI**

1. Pojęcie refinansowania banków – zagadnienia ogólne

Pojęcie refinansowania banków jest zwykle sprowadzane do udzielania kredytów przez bank centralny (emisyjny) pozostałym bankom, które mogą w ten sposób upłynnić swoje aktywa. Taka definicja pozwala uznać za refinansowanie każde zwrotne zasilenie banków komercyjnych w pieniądź banku centralnego dla poprawienia wskaźnika płynności w tych bankach, czyli stopnia pokrycia krótkoterminowych pasywów aktywami banku o podobnej lub lepszej strukturze terminowej. Tymczasem w praktyce międzynarodowej przyjmuje się mówić o refinansowaniu w sposób rozszerzony podmiotowo, ale za to węższy przedmiotowo. Dla pewnych grup banków rolę banku refinansującego może odgrywać również inny bank komercyjny stojący na czele grupy, a nie tylko centralny bank państwa. Taką możliwość przewiduje zresztą ustawa Prawo bankowe z dnia 31 stycznia 1989 roku w art. 54 ust. 2 pkt 3. W najbliższym czasie taki układ może powstać w przypadku zrzeszeń banków spółdzielczych, jak np. Gospodarczy Bank Wielkopolski S.A. w Poznaniu czy Bank Unii Gospodarczej S.A. w Warszawie. Również nie ma przeszkód, aby Bank Gospodarki Żywnościowej, oprócz "przepompowywania" środków z Narodowego Banku Polskiego, refinansował banki spółdzielcze w nim zrzeszone z własnych funduszy.

Jeśli chodzi o ograniczenia przedmiotowe, to o refinansowaniu mówi się przede wszystkim wtedy, gdy bank refinansujący przekazuje środki pieniężne bankowi refinansowanemu w zamian za jego mniej płynne aktywa. Poprawa wskaźnika płynności banku refinansowanego następuje nie przez samo dojście nowej pozycji w strukturze aktywów, ale przez wejście środków

pieniężnych w miejsce całości lub części poprzedniej pozycji, z reguły papierów wartościowych reprezentujących udzielone przez bank refinansowany kredyty. Dokonanie takiej operacji zwiększa gotowość banku do natychmiastowego regulowania swoich zobowiązań. Potocznie nazywane jest to cesją kredytów, choć nie jest to oczywiście cesja (przelew) wierzytelności w rozumieniu prawa cywilnego. Obejmowane również pojęciem cesji kredytów obciążenie zastawem praw wynikających z papierów wartościowych, występujące przy jednej z form refinansowania - kredycie lombardowym, jest zupełnie odrębną instytucją prawa rzeczowego podczas, gdy cesja należy do prawa zobowiązań. Zgodnie z art. 517 par. 1 kodeksu cywilnego przepisów o przelewie nie stosuje się zresztą do wierzytelności związanych z dokumentem na okaziciela lub z dokumentem zbywalnym przez indos.

Istotą refinansowania jest więc zbycie lub obciążenie wierzytelności posiadanych przez bank refinansowany na rzecz banku refinansującego w zamian za płynne instrumenty finansowe mogące służyć natychmiastowej regulacji zobowiązań. Dominujące w praktyce większości krajów formy techniczne refinansowania to redyskonto weksli i kredyt lombardowy.

Tematem niniejszej pracy będą zagadnienia dotyczące wyłączenie instrumentów stosowanych przez centralny bank państwa jako bank refinansujący na przykładzie Narodowego Banku Polskiego.

Zdarzają się próby obejmowania terminem refinansowania niektórych bądź wszystkich operacji otwartego rynku, jednakże należy pamiętać o istotnym czynniku, który różni te instytucje. Choć obie służą przede wszystkim regulowaniu płynności banków, to w przypadku operacji otwartego rynku inicjatywa leży po stronie banku centralnego, który ustala na bieżąco kwoty przeznaczone na skup lub sprzedaż papierów wartościowych od banków, zawieszając nawet czasem tę działalność stosownie do swoich celów. Redyskonto weksli może być skutecznie sterowane przez bank centralny jedynie przez zmiany wysokości stopy redyskontowej, natomiast podaż weksli zależy od polityki banków komercyjnych.

Z punktu widzenia banku komercyjnego celem uzyskania kredytu refinansowego może być w równym stopniu poprawa płynności i powiększenie środków na akcję kredytową.

Bank komercyjny może zarobić na różnicy między oprocentowaniem zaciągniętego kredytu refinansowego a oprocentowaniem

udzielonych przez siebie kredytów z tych środków. Inne cele przyświecają bankowi centralnemu, gdy udziela kredytów refinansowych. Chęć zarobienia na udostępnionych środkach własnych znajduje się na dalekim planie, a podstawowym celem refinansowania banków komercyjnych przez bank centralny jest dążenie do ustanowienia kontroli nad płynnością tych banków, co rzutuje na rozmiary akcji kredytowej banków, a przez to i podaży pieniądza. W warunkach polskich konkurencyjnym celem refinansowania wydaje się być wspieranie banków tracących zdolność wywiązywania się z podjętych zobowiązań.

Zgodnie z Zarządzeniem nr A/2/92 Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 18 maja 1992 roku polski bank centralny udziela bankom komercyjnym kredytu refinansowego w następujących formach:

- 1) kredyt lombardowy,
- 2) redyskonto weksli,
- 3) kredyt refinansowy udzielany w rachunku kredytu,
- 4) kredyt refinansowy na inwestycje centralne,
- 5) kredyt refinansowy skonwertowany.

Tylko kredyt lombardowy i redyskontowy są w tej grupie formami kredytu refinansowego w znaczeniu klasycznym zdefiniowanym powyżej. Są to instrumenty dopiero od niedawna przywrócone w praktyce polskiej i mogą być stosowane przez bank centralny do kontroli podaży pieniądza. Kredyt refinansowy skonwertowany i na inwestycje centralne są instytucjami o malejącym znaczeniu. Ich specyficzny kształt wynika z potrzeb okresu odradzania się rynkowego systemu bankowego w gospodarce o pozostałościach systemu centralnego planowania. Nie służą one ani kontroli podaży pieniądza, ani ratowaniu banków o zagrożonej płynności. Kredyt refinansowy udzielany w rachunku kredytu również ma charakter szczególny, wynikający z jego przeznaczenia. W odróżnieniu od kredytu skonwertowanego i na inwestycje centralne jest to instytucja o rosnącym znaczeniu.

W następnych rozdziałach zostaną omówione wszystkie wspomniane powyżej formy kredytu refinansowego udzielanego przez NBP innym bankom, głównie od strony prawnego charakteru danej instytucji.

2. Kredyt lombardowy

Dominująca większość form refinansowania przez bank centralny jest oparta na transakcjach związanych z papierami wartościowymi znajdującymi się w posiadaniu tych banków. Kredyt lombardowy jest właśnie formą kredytu refinansowego udzielanego pod zastaw papierów wartościowych i uchodzi za klasyczną formę refinansowania.

Zgodnie z Zarządzeniem Nr A/2/92 Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 18 maja 1992 r. kredyt lombardowy jest udzielany pod zastaw papierów wartościowych emitowanych przez Skarb Państwa bądź bankowych papierów wartościowych emitowanych przez bank krajowy, którego suma funduszy własnych wynosi co najmniej 500 miliardów złotych. Katalog papierów wartościowych mogących stanowić zastaw jest określany przez Narodowy Bank Polski w obwieszczeniach ogłaszanych w Dzienniku Urzędowym NBP. Od 1 czerwca 1992 r. przedmiotem zastawu przy kredycie lombardowym mogą być:

- 1) bony skarbowe,
- 2) obligacje państwowej pożyczki jednorocznej,
- 3) obligacje państwowej pożyczki trzyletniej.

Jak widać, brak w tym zestawie bankowych papierów wartościowych. Wynika to przede wszystkim z promowania papierów Skarbu Państwa, by zapewnić zwiększenie wpływów do budżetu, a także z braku dostatecznej liczby silnych banków, które mogłyby emitować papiery wartościowe o prawie zerowym stopniu ryzyka. Pogarszająca się kondycja polskich banków może stać się przyczyną dalszego opóźnienia we wprowadzaniu tego istotnego zwłaszcza dla obrotu międzybankowego elementu. Potrzeby budżetowe spowodowały zaprzestanie emisji bonów pieniężnych Narodowego Banku Polskiego, które przed rozpropagowaniem bonów skarbowych cieszyły się względnym popytem i mogły być przedmiotem zastawu przy kredycie lombardowym. Była to o tyle ciekawa konstrukcja, że Narodowy Bank Polski przyjmował w zastaw papiery wartościowe, których był emitentem. Spotyka się głosy o nieprawidłowości takiego rozwiązania, choć brak jest niepodważalnych argumentów je wspierających. Porównując bony pieniężne NBP z weksłami, weksel własny czy trasowany również może wrócić do zobowiązanego wekslowo i zostać przez niego ponownie puszczony w obieg. Przez pewien czas oba rodzaje bonów funkcjonowały równolegle, także jako instrumenty zaciągania kre-

dytu lombardowego, a zasady ich emisji i obrotu były niemal identyczne.

Umowę o kredyt lombardowy zawiera z danym bankiem Centrala Narodowego Banku Polskiego, a oddziały okręgowe NBP wykonują funkcje techniczne związane z obsługą tego kredytu. Bank może zaciągnąć kredyt lombardowy do wysokości nie przekraczającej ustalonej relacji do funduszy własnych banku. W szczególnych przypadkach wskaźnik ten może być przekroczony. Takimi przypadkami są:

- 1) zmiany w funduszach własnych banku w okresie, do którego odnoszona jest relacja tego kredytu,
- 2) pełnienie funkcji dealera rynku pieniężnego,
- 3) realizacja programu uzdrowienia gospodarki banku,
- 4) finansowanie programów gospodarczych określonych i akceptowanych przez rząd.

Ostatnie dwa punkty są zbieżne z podstawami do uzyskania przez bank kredytu refinansowego w innej formie, tj. w rachunku kredytu.

Kwota kredytu lombardowego udzielonego na zasadach ogólnych nie może przekraczać 0,8 kwoty obciążonych zastawem wierzytelności wynikających z papierów wartościowych emitowanych przez Skarb Państwa. Dla papierów bankowych wskaźnik ten miałby wynieść 0,7 kwoty wierzytelności. Przez kwotę wierzytelności obciążoną zastawem rozumie się wartość nominalną papieru wartościowego.

Do ustanowienia zastawu na papierach wartościowych stosuje się przepisy kodeksu cywilnego o zastawie na prawach, które z kolei odwołują się do przepisów o zastawie na rzeczach ruchomych tegoż kodeksu.

Według cytowanego Zarządzenia postawienie środków pieniężnych do dyspozycji banku zaciągającego kredyt następuje po wydaniu przez bank oddziałowi okręgowemu NBP, właściwemu ze względu na jego siedzibę, przedmiotu zastawu lub po zablokowaniu papierów wartościowych przyjętych uprzednio w depozyt przez NBP. W tej regulacji znajduje odzwierciedlenie wzmocniony realny charakter zastawu, tj. wymóg wydania przez zastawcę (kredytobiorcę) przedmiotu zastawu zastawnikowi (kredytodawcy) stosownie do art. 307 par. 1 kodeksu cywilnego, ale jakby z naruszeniem par. 2 tego artykułu.

Sam fakt znajdowania się papierów wartościowych w depozycie w NBP nie wystarcza w świetle tej regulacji do skutecz-

nego ustanowienia zastawu. Istotny dla uruchomienia kredytu jest fakt ustanowienia bezpośredniego władztwa NBP nad przedmiotem zastawu przez zablokowanie depozytu i jest on warunkiem stawianym na równi z wydaniem przedmiotu zastawu. Dopóki te warunki nie zostaną spełnione można mówić o istnieniu umowy o ustanowienie zastawu na papierach wartościowych banku komercyjnego w zamian za kredyt banku centralnego, lecz sam zastaw jeszcze wtedy nie istnieje.

Jest to zapis o tyle ciekawy, że zgodnie z art. 30.1 prawa bankowego i art. 308 par. 1 kodeksu cywilnego, zastaw na rzecz banku może być ustanowiony mimo pozostawienia przedmiotu zastawu w posiadaniu zastawcy lub osoby trzeciej.

Możliwe byłoby więc obciążenie zastawem papierów pozostających w posiadaniu banku-zastawcy bądź innego banku czy np. Krajowego Depozytu Papierów Wartościowych.

Również art. 329 par. 2 kodeksu cywilnego, który przewiduje, że ustanowienie zastawu na prawach następuje przez wydanie dokumentu, indos lub zawiadomienie dłużnika wierzytelności przez zastawcę, doznaje we wspomnianym Zarządzeniu naruszenia. W przypadku zablokowania papierów wartościowych znajdujących się w depozycie na pewno nie mamy do czynienia z indosem lub zawiadomieniem dłużnika wierzytelności, czyli Skarbu Państwa, przez zastawcę. Należałoby albo utożsamić zablokowanie depozytu z wydaniem dokumentu, co potwierdziłoby bezwzględnie realny charakter zastawu przy kredycie lombardowym, albo uznać, że żadna z form ustanowienia zastawu w rozumieniu art. 329 par. 2 nie ma tu miejsca.

Wykorzystanie kredytu lombardowego następuje w drodze realizacji dyspozycji banku przelania środków z rachunku kredytu lombardowego na rachunek bieżący banku w NBP do wysokości przyjętego zastawu. Spłata kredytu następuje w drodze odwrotnego przelewu między tymi rachunkami. Termin spłaty kredytu lombardowego winien być określony w umowie i wyprzedzać o co najmniej 7 dni termin wykonania zobowiązań wynikających z papierów wartościowych przyjętych pod zastaw. W razie niespłacenia przez bank kredytu w terminie określonym w umowie, NBP może zażądać spełnienia świadczenia obciążonego zastawem. W praktyce oznaczałoby to spełnienie przez Skarb Państwa zobowiązań z tytułu pożyczek zaciągniętych przez emisję bonów skarbowych lub obligacji na rzecz NBP, a nie banku będącego właścicielem zastawionych papierów.

Prawna konstrukcja zastawu na prawach wynikających z papierów wartościowych, nie tylko zresztą przy kredycie lombardowym, ulega komplikacji, gdy w grę zaczynają wchodzić papiery wartościowe, nie mające klasycznej formy dokumentu pisemnego. Do Polski, wraz z komputeryzacją, wkracza już tzw. pieniądz elektroniczny. Ma on formę zapisu w postaci impulsów elektrycznych odczytywanych przez urządzenia porównujące natężenie pola magnetycznego lub reakcje promienia laserowego przy odczycie cyfrowym. Ta niematerialna forma pieniądza znalazła zastosowanie również w nowych typach zapisywania wierzytelności, dla których stosuje się nie w pełni właściwą nazwę elektronicznych papierów wartościowych. W niektórych krajach obrót takimi "papierami" na tyle się rozwinął, że powstały odrębne giełdy elektronicznych papierów wartościowych, jak np. NADAQ w Stanach Zjednoczonych.

Również Polska zamierza stosować elektroniczne papiery wartościowe w przypadku bonów skarbowych i obligacji. Certyfikaty depozytowe w postaci dokumentów pisemnych, które byłyby wydawane posiadaczom tych papierów nie mogą być utożsamiane z reprezentowanymi przez nie bonami czy obligacjami. W konstrukcji elektronicznych papierów wartościowych uległa zatarciu sama istota papieru wartościowego czyli zespolenie praw z dokumentem je reprezentującym, uniemożliwiające przeniesienie praw bez zmian w prawnym statusie ich materialnej reprezentacji.

Kodeksowa konstrukcja zastawu na prawach była pomyślana dla klasycznych form wierzytelności. Wraz z rozwojem obrotu elektronicznymi papierami wartościowymi można spodziewać się narastania problemów interpretacyjnych bądź wyłonienia się nowej pozakodeksowej konstrukcji zastawu. Z punktu widzenia praktyki bankowej, wprowadzenie odpowiednika kredytu lombardowego, ale pod zastaw elektronicznych papierów wartościowych, jest nawet pożądane, choćby ze względu na większą prostotę obsługi.

Generalnie należy uznać, że kredyt lombardowy udzielany obecnie przez Narodowy Bank Polski innym bankom jest klasyczną formą refinansowania opartą na cywilnoprawnej konstrukcji zastawu na prawach, dostosowanej jednak do specyfiki obrotu międzybankowego. Ograniczenie katalogu papierów wartościowych mogących stanowić przedmiot zastawu ze względu na potrzeby budżetu i niedorozwój systemu bankowego powoduje, że znaczna

część zalet kredytu lombardowego nie jest jeszcze w Polsce wykorzystana.

3. Kredyt redyskontowy

Drugą klasyczną formą kredytu refinansowego opartą na transakcjach papierami wartościowymi jest, obok kredytu lombardowego, kredyt redyskontowy. Bank refinansujący (np. bank centralny) przyjmuje od banku refinansowanego (banku handlowego) weksle do dyskonta, czyli kupuje te weksle po cenie niższej od ich wartości nominalnej. Ta różnica stanowi z góry pobraną cenę kredytu zwaną odsetkami dyskontowymi. Bank refinansowany zobowiązuje się do odkupienia tych weksli według ich wartości nominalnej, spłacając w ten sposób zaciągnięty kredyt. Termin redyskonta weksli stosuje się wobec tych weksli, które zostały nabyte z dyskontem przez bank refinansowany i przedłożone do ponownego dyskonta bankowi refinansującemu.

W praktyce polskiej redyskonto weksli przez bank centralny stosowano do wybuchu drugiej wojny światowej i ponownie jest stosowane od 1990 roku. Przywrócenie redyskonta było o tyle istotne, że stanowiło kluczowy element promocji instytucji weksla i generalnie papierów wartościowych w społeczeństwie wycofanych przez poprzedni ustrój z obrotu gospodarczego.

Zgodnie z Zarządzeniem Nr A/3/92 Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 17 czerwca 1992 r. w sprawie wprowadzenia "Regulaminu redyskonta weksli przez Narodowy Bank Polski" redyskonto weksli jest dokonywane przez oddziały okręgowe NBP. W odróżnieniu od kredytu lombardowego, redyskonto odbywa się na szczeblu placówek terenowych banku centralnego właściwych dla siedziby banku lub oddziału banku przedkładającego weksle.

Charakterystyczny jest wymóg Regulaminu, by przedłożone weksle były wcześniej zdyskontowane przez podawców. Oznacza to w praktyce, że bank centralny przyjmuje tylko takie weksle, pod które bank komercyjny udzielił wcześniej kredytu jakiejś jednostce gospodarczej. Warunki, którym powinny odpowiadać weksle przyjmowane przez NBP od innych banków do redyskonta określa Zarządzenie Nr 17/89 Prezesa NBP z dnia 18 października 1989 roku.

Redyskontowane weksle muszą pochodzić z dokonanych obrotów gospodarczych (weksle kupieckie i handlowe). Inaczej można

powiedzieć, że ich powstanie musi wynikać z transakcji towarowych lub usług rzeczowych, których sfinansowaniu służą, a nie np. z usług finansowych. To powoduje wyłączenie z redyskonta weksli bankowych, mało zresztą obecnie w Polsce rozpowszechnionych, służących zabezpieczeniu kredytów międzybankowych.

Weksle przedkładane do redyskonta muszą odpowiadać wymogom formalnym określonym w przepisach ustawy Prawo wekslowe z 28 kwietnia 1936 roku. Od weksli muszą być prawidłowo uiszczono opłaty skarbowe. Weksle własne muszą być podpisane co najmniej przez budzących zaufanie jako solidni płatnicy wystawców i bank, który weksle zdyskontował, a weksle trasowane dodatkowo przez akceptantów. Termin płatności nie może być późniejszy niż 3 miesiące od daty przyjęcia do redyskonta i nie wcześniejszy niż to jest potrzebne do zawiadomienia dłużnika w przeddzień terminu płatności. Bank komercyjny może oczywiście w swoim regulaminie ustalić przyjmowanie weksli do dyskonta na dłuższy okres, zgodny z prawem wekslowym, czyli do jednego roku. Trzy miesiące to tylko maksymalny okres, na który bank centralny jest skłonny udzielić kredytu redyskontowego pod konkretny weksel.

Weksel musi być płatny w oznaczonym dniu, co eliminuje stosowanie innych określeń terminu płatności przewidzianych prawem wekslowym, takich jak za okazaniem, w pewien czas po okazaniu czy w pewien czas po dacie. Weksel musi być płatny w oddziale banku, w którym dłużnik (akceptant weksla trasowanego, wystawca weksla własnego) ma swój rachunek.

Akcept na trancie musi być bezwarunkowy i obejmować całą sumę wekslową. Tekst i indosy na wekslu nie mogą zawierać wzmianek ograniczających prawo przeniesienia własności weksla (jak np. klauzula "nie na zlecenie") lub prawo zwrotnego poszukiwania (jak klauzula "bez regresu"). Blankiet wekslowy musi być czytelnie wypełniony, bez poprawek i skreśleń, a podpisy muszą pozwalać na bezsporną identyfikację podmiotów, które je złożyły.

Jeśli weksel złożony do redyskonta spełnia warunki stawiane przez Narodowy Bank Polski, rachunek banku (oddziału banku) refinansowanego w banku centralnym uznawany jest kwotą kredytu równą wartości nominalnej weksla pomniejszonej o odsetki redyskontowe. Spłata kredytu następuje poprzez wykupienie weksla przez bank refinansowany, który przysyła polecenie obciążenia swego rachunku w NBP kwotą weksla. Zawierając umowę

z NBP o kredyt redyskontowy, bank refinansowany upoważnia NBP do obciążenia swego rachunku gdyby popadł w zwłokę w wykupie weksła.

Weksle mogą być dyskontowane przez inny bank niż ten, w którym wystawca bądź akceptant weksła ma rachunek i który jest podany jako miejsce płatności weksła. Wtedy inkasem i przesłaniem należności zajmuje się bank, w którym dłużnicy mają rachunek na podstawie indosu pełnomocniczego umieszczonego przez NBP na wekslu.

Nie dopuszcza się bezpośredniego wykupu weksła za gotówkę przez podmiot gospodarczy zobowiązany z weksła, choć były takie próby ze strony niektórych przedsiębiorstw, których rachunki zostały zajęte przez komornika. Zasadniczo kredyt redyskontowy jest udzielany bankom, w ciężar ich rachunku i ich dyspozycjami jest spłacany. Prawidłowa spłata powinna mieć dwie fazy - wykup weksła i spłata kredytu dyskontowego w banku komercyjnym przez podmiot gospodarczy, a następnie spłata kredytu redyskontowego w banku centralnym przez bank komercyjny.

W praktyce innych krajów zasady redyskonta weksli przez bank centralny zostały rozmaicie ukształtowane. Dla porównania z opisaną praktyką polską, Bank Francji przyjmuje do redyskonta następujące walory:

- 1) weksle handlowe 90-dniowe,
- 2) weksle skarbowe,
- 3) weksle będące zabezpieczeniem kredytu finansującego zapasy zbóż i poręczone przez Państwowy Urząd Zbóż,
- 4) weksle będące dowodem udzielenia kredytu na zakup dóbr trwałego użytku, weksle dwuletnie na zakup urządzeń profesjonalnych,
- 5) weksle reprezentujące kredyty średnioterminowe na okres od 2 do 7 lat, finansujące inwestycje przemysłowe, rolne lub budowlane,
- 6) weksle krótko- i średnioterminowe jednostek zagranicznych.

Wysokość oprocentowania kredytu redyskontowego ze swej istoty jest instrumentem kontroli podaży pieniądza i rozmiarów akcji kredytowej banków komercyjnych, choć jego skuteczność jest przez ekonomistów mocno kwestionowana. Banki mogą przecież pozyskiwać środki na akcję kredytową z innych źródeł, jak np. rynek międzybankowy czy depozyty klientów. Z tych względów obecnie stopie redyskontowej przypisuje się raczej rolę barometru gospodarki i czynnika psychologicznego. Oznacza to jed-

nak uznawanie pośredniego wpływu redyskonta na całość zjawisk gospodarczych kraju. Obecnie ilość i wartość weksli redyskontowanych przez NBP wykazuje tendencję malejącą i spośród wielu przyczyn tego zjawiska można wymienić jedną bardzo pozytywną. Rynek międzybankowy i inne formy refinansowania stają się powoli konkurencyjnymi źródłami środków na powiększenie akcji kredytowej czy poprawę płynności banków. W żadnym wypadku nie wywoła to w najbliższym czasie istotnej zmiany dotychczasowej roli kredytu redyskontowego jako formy refinansowania.

4. Kredyt refinansowy udzielany w rachunku kredytu

Począwszy od 1990 roku w założeniach polityki pieniężnej państwa uchwalanych przez Sejm jest wymieniana instytucja tak zwanego kredytu w rachunku otwartym jako forma refinansowania banków. W praktyce Narodowego Banku Polskiego formę tę realizuje się pod jeszcze mniej mówiącą nazwą kredytu refinansowego udzielanego w rachunku kredytu. Jest to forma odrębna od kredytu refinansowego na inwestycje centralne, choć zgodnie z Zarządzeniem Nr A/2/92 Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 18 maja 1992 r. również może być przeznaczona na finansowanie realizacji zadań o podstawowym znaczeniu dla polityki gospodarczej państwa.

W praktyce bardziej istotne jest drugie zastosowanie tego kredytu wymienione w Zarządzeniu, to jest finansowanie realizacji programu uzdrowienia banku. Oznacza to postawienie do dyspozycji banku, którego płynność została przejściowo zagrożona, kredytu banku centralnego w kwocie i na warunkach określonych w umowie. Warunki obejmują tryb wykorzystania, oprocentowanie i zabezpieczenie spłaty kredytu. Umowę taką zawiera z bankiem Centrala NBP w szczególnie uzasadnionych przypadkach.

Wyjątkowy charakter tego kredytu wynika zarówno z jego przeznaczenia, jak i pozostawienia do umownego ustalenia dla konkretnego przypadku nawet podstawowych cech kredytu, takich jak forma, koszt i zabezpieczenie. Z tego względu w praktyce kredyt ten może być zbudowany na podstawie kilku rodzajów kredytu, jak np. kredyt lombardowy czy bezpośredni. Jest to więc forma kredytu wyodrębniona w cytowanym Zarządzeniu ze względu na cel finansowania, a nie określoną konstrukcją ekonomiczną czy prawną. Przenoszenie się na banki negatywnych zjawisk,

które narosły ostatnio w całej polskiej gospodarce powoduje stały wzrost liczby banków kwalifikujących się do skorzystania z kredytu ratunkowego, jakim przede wszystkim jest kredyt refinansowy udzielany w rachunku kredytu.

5. Kredyt refinansowy na inwestycje centralne

Wykaz przedsięwzięć zaliczanych do kategorii inwestycji centralnych jest określany przez ustawę budżetową na dany rok. Na tej podstawie banki komercyjne kredytujące realizację takich inwestycji mogą wystąpić do Narodowego Banku Polskiego o zawarcie umowy o udzielenie kredytu refinansowego na inwestycje centralne. Taka umowa musi określać:

- 1) przedsięwzięcie, na które udzielany jest kredyt,
- 2) kwotę kredytu obejmującą stan zadłużenia na koniec roku poprzedzającego zawarcie umowy oraz nieprzekraczalną kwotę wypłat w danym roku,
- 3) kwotę spłaty kredytu w danym roku, odpowiadającej wysokości spłaty przewidzianej do dokonania przez inwestora inwestycji centralnej,
- 4) harmonogram przelewu na rachunek banku środków kredytu refinansowego przeznaczonego na wypłaty w danym roku w podziale na kwartały i miesiące.

Kwota kredytu refinansowego określona w umowie podlega zwiększeniu w ciągu roku o równowartość skapitalizowanych odsetek od kredytu na inwestycje centralne w okresie realizacji. Spłata kredytu ponad wielkość odpowiadającą spłacie przez inwestora oznacza trwałą rezygnację z tej części kredytu refinansowego.

Wykorzystanie udzielonego kredytu następuje w drodze przelania środków pieniężnych na rachunek bieżący banku refinansowanego w dniu 20. każdego miesiąca zgodnie z umownym harmonogramem wypłat.

Do dnia 15. każdego miesiąca na wniosek banku miesięczne kwoty przelewu środków na wypłaty mogą być podwyższone lub zmniejszone w stosunku do harmonogramu umownego. Kredyt refinansowy wykorzystany na inwestycje centralne podlega oprocentowaniu, do momentu jego spłaty, według stopy oprocentowania w wysokości określonej przez Prezesa NBP. Odsetki od kredytu w okresie spłaty są pobierane przez NBP bez ich kapitalizacji.

W świetle powyższych regulacji, wynikających z Zarządzenia Nr A/2/91 Prezesa NBP z dnia 4 marca 1991 roku, kredyt refinansowy na inwestycje centralne ma charakter celowego kredytu bezpośredniego. Może być wykorzystywany jedynie na finansowanie centralnie ustalonych przedsięwzięć i, w odróżnieniu od kredytu lombardowego czy redyskontowego, nie jest uzależniony od jakiegoś równoległego świadczenia ze strony banku refinansowanego na rzecz banku centralnego. Zestawienie papierów wartościowych przy kredycie lombardowym czy sprzedaż weksli przy kredycie redyskontowym stanowią przekazanie przez bank komercyjny na rzecz banku centralnego udzielonych przez siebie kredytów (Skarbowi Państwa, podmiotom gospodarczym). W konstrukcji kredytu refinansowego na inwestycje centralne brak tego fundamentalnego dla istoty refinansowania elementu. Stąd należy tę formę kredytu, tak jak i kredyt refinansowy udzielany w rachunku kredytu, traktować jako nazwany refinansowym ze względów natury legislacyjnej, a nie merytorycznej.

Zmiany ustrojowe i kryzys finansów publicznych przyczyniły się do istotnej redukcji listy inwestycji centralnych i należy się spodziewać dalszego spadku roli kredytu refinansowego na finansowanie tych inwestycji w kolejnych latach, choć sama instytucja zostanie jeszcze zachowana.

6. Kredyt refinansowy skonwertowany

Konwersja kredytu oznacza zmianę warunków spłaty tego kredytu dotyczących np. wysokości, ilości i terminów spłaty rat kapitałowych i/lub odsetkowych. Najczęściej kredyt skonwertowany jest udzielany w miejsce kilku kredytów o różnych warunkach spłaty i ma za zadanie uporządkować dotychczasowe stosunki kredytowe między wierzycielem (wierzycielami) i dłużnikiem (dłużnikami).

W sierpniu 1990 roku Narodowy Bank Polski rozpoczął negocjacje z bankami o zmianę warunków umów o kredyt refinansowy. Podstawowym elementem umów było ustalenie terminu całkowitej spłaty nowego kredytu na koniec 1995 roku dla wszystkich banków. Zgodnie z Zarządzeniem Nr A/2/92 Prezesa NBP z dnia 18 maja 1992 roku w sprawie udzielania kredytu refinansowego przez NBP kredyt refinansowy skonwertowany jest postawiony do dyspozycji danego banku w formie:

- 1) środków na rachunku bieżącym w wysokości 40 % kwoty określonej w umowie,
- 2) limitu kredytu w wysokości 60 % kwoty określonej w umowie, jako rezerwa kredytu refinansowego.

Kredyt skonwertowany podlega ewidencji pozabilansowej. Wykorzystanie tego kredytu następuje w drodze realizacji wydanej przez bank dyspozycji przelania środków z rachunku kredytu na rachunek bieżący banku w kwocie określonej:

- 1) na dany rok z puli 40 %,
- 2) na każdy dzień do wysokości limitu 60 %.

Spłata kredytu następuje w drodze dyspozycji przelania przez bank środków z jego rachunku bieżącego na rachunek kredytu. Kredyt refinansowy wykorzystany podlega oprocentowaniu do momentu jego spłaty według stopy oprocentowania kredytu refinansowego. Kwota kredytu nie spłaconego w terminie podlega oprocentowaniu w wysokości iloczynu stopy oprocentowania kredytu refinansowego i współczynnika 2,0. Oprócz odsetek od wykorzystanych kredytów jednostka organizacyjna NBP prowadząca rachunek, pobiera prowizję w wysokości 0,5 % od kwoty kredytu postawionej do dyspozycji banku w umowie, o ile w tej umowie nie zostało zastrzeżone inaczej.

Umowa wzorcowa o kredyt refinansowy skonwertowany zawiera również przykładowe rozwiązania niektórych kwestii w formie nie znanej Zarządzeniu. Przykładem może być zobowiązanie banku refinansowanego do spłaty kredytu w sześciu ratach, z których każda nie będzie mniejsza niż 1/6 stanu zadłużenia, płatnych do 20 grudnia każdego roku, najpóźniej do końca 1995 roku. Inną regulacją jest oprocentowanie kwoty kredytu w części przekraczającej uzgodnioną kwotę według podstawowej stopy oprocentowania kredytu refinansowego powiększonej o 50 %.

Kredyt refinansowy skonwertowany należy do grupy kredytów refinansowych tylko z nazwy, a nie ze swej istoty z podobnych powodów, jak wcześniej omówiony kredyt na inwestycje centralne. Ma on charakter kredytu podstawowego bezpośredniego i przestanie definitywnie funkcjonować z końcem 1995 roku. Ze względu na swe przeznaczenie porządkujące stosunki kredytowe między bankiem centralnym a bankami komercyjnymi powstałe przed sierpniem 1990 r. jest on w zasadzie nieodnawialny, choć umowy go dotyczące mogą podlegać renegotjacji w kwestii spłaty istniejącego już zadłużenia.

7. Kredyt refinansowy aukcyjny

Zarządzenie Nr A/2/92 Prezesa Narodowego Banku Polskiego w sprawie udzielania kredytu refinansowego nic nie wspomina o aukcyjnej formie tego kredytu. Aukcyjny obrót papierami wartościowymi między NBP a innymi bankami jest uregulowany Zarządzeniem Prezesa NBP Nr A/7/92 z dnia 17 grudnia 1992 roku. Załącznikiem do Zarządzenia jest regulamin określający zasady i tryb:

- 1) zakupu przez NBP od banków papierów wartościowych z obowiązkiem ich odkupu przez banki,
- 2) sprzedaży przez NBP papierów wartościowych bankom z obowiązkiem ich odkupu przez NBP.

Zakup lub sprzedaż przez NBP papierów wartościowych następuje na okres od 2 do 14 dni. Długość tego okresu przy aukcyjnym zakupie papierów przez NBP określa bank komercyjny, zaś w przypadku aukcyjnej sprzedaży papierów bankom - NBP. Wykaz papierów wartościowych objętych obrotem aukcyjnym jest ogłaszany w Dzienniku Urzędowym NBP. Obwieszczenie NBP z 31 grudnia 1992 r. dopuszcza jako przedmiot aukcyjnego obrotu między NBP a bankami wyłącznie bony skarbowe.

Sprzedaż bądź zakup skarbowych papierów wartościowych przez bank centralny określa się mianem operacji otwartego rynku. Aukcja jest tylko jedną z form tych operacji. W porównaniu do redyskonta, dają one bankowi centralnemu większą inicjatywę dzięki możliwości elastycznego kształtowania kwot przeznaczonych na operacje przed daną aukcją i prawa zawieszania interwencji, gdy operacje otwartego rynku wydają się bankowi centralnemu zbędne.

Mechanizm aukcji polega na podwójnych operacjach sprzedaży papierów skarbowych, w wyniku których następuje czasowa wymiana tych papierów na środki pieniężne pomiędzy uczestnikami aukcji. Po zakończeniu całej operacji przedmioty aukcji stają się z powrotem własnością swoich pierwotnych właścicieli.

W przypadku aukcyjnego zakupu przez NBP papierów wartościowych od banków przelanie przez NBP środków na rachunek bieżący banku jest równoznaczne z udzieleniem kredytu aukcyjnego. Jest to operacja o podobnym charakterze do udzielenia przez bank centralny kredytu redyskontowego. Wspólną cechą jest zbycie przez bank komercyjny na rzecz banku centralnego

praw z tytułu udzielonych przez siebie kredytów reprezentowanych przez odpowiednie papiery wartościowe (weksle albo bony skarbowe). Przy redyskoncie pierwotny kredyt był udzielony wystawcy bądź akceptantowi weksla, a przy aukcji emitentowi bonów, czyli Skarbowi Państwa. W obu przypadkach kolejni wierzyciele (banki komercyjne) przenoszą własność papierów reprezentujących te kredyty na NBP w drodze indosu lub wydania. Różnica między redyskontem i aukcją polega na tym, że w pierwszym przypadku kredyt udzielony przez NBP jest spłacany przez wykupienie weksla przez bank w terminie jego płatności, co kończy jego funkcjonowanie w obiegu, a w przypadku aukcji te same papiery wartościowe mogą być użyte wielokrotnie do zaciągnięcia kredytu. Jego spłata nie ma żadnego związku z terminem wykonania zobowiązania przez emitenta bonu, czyli Skarbu Państwa. Obecnie w obrocie aukcyjnym występują bony skarbowe o 8-, 13-, 26- i 52-tygodniowym terminie wykupu. Okres funkcjonowania bonu o najkrótszym terminie wykupu jest więc czterokrotnie dłuższy niż maksymalny okres kredytu aukcyjnego.

Istniejące przy redyskoncie ograniczenie, że przedkładane weksle muszą mieć termin płatności nie późniejszy niż 3 miesiące od złożenia do redyskonta, nie ma swego odpowiednika w zasadach udzielania kredytu aukcyjnego.

Aukcyjna sprzedaż przez NBP papierów wartościowych bankom, choć stanowi niejako odwrócenie operacji związanych z kredytem refinansowym aukcyjnym, nie jest uznawana za formę refinansowania. Bank centralny sprzedając skarbowe papiery wartościowe bankom komercyjnym obniża ich płynność zwiększając swoją. Należałoby więc mówić o refinansowaniu banku centralnego przez banki komercyjne, gdyż wtedy to on jest beneficjentem kredytu. Tak by było, gdyby środki pieniężne uzyskane ze sprzedaży aukcyjnej powiększały pulę środków do dyspozycji banku centralnego. Tymczasem podlegają one niejako "unicestwieniu", gdyż obciążeniu rachunku banku nabywającego papiery towarzyszy wpisanie zera na rachunku banku centralnego. W ten sposób bank centralny wycofuje z rynku środki pieniężne, które sam wykreował, skupując wcześniej od banków te papiery.

Należy zwrócić uwagę na niekonsekwencję w przepisach NBP dotyczących kredytu refinansowego aukcyjnego. W regulaminie aukcyjnego obrotu papierami wartościowymi mianem kredytu refinansowego aukcyjnego określa się zakup przez NBP od banków papierów wartościowych z obowiązkiem ich odkupu przez banki.

W Zarządzeniu Prezesa NBP o refinansowaniu banków brak jakiegokolwiek wzmianki o takiej formie refinansowania, choć inne formy uregulowane odrębnymi przepisami, jak kredyt refinansowy na inwestycje centralne czy kredyt redyskontowy, są w tym Zarządzeniu powołane. Nie wynika to oczywiście z wyłączenia kredytu aukcyjnego spod pojęcia refinansowania ze względu na jego odmienny charakter związany z bardzo aktywną rolą banku centralnego. Inne formy kredytowania, nie mające charakteru refinansowego, jak kredyt refinansowy skonwertowany czy w rachunku kredytu, zostały zaliczone do jednej kategorii z kredytem lombardowym i redyskontowym w Zarządzeniu w sprawie refinansowania banków. Powyższą sytuację należy przypisywać przedkładaniu przez twórców tych przepisów praktyczności regulacji ponad precyzję terminologiczną.

Źródła wykorzystane

A. Akty prawne:

1. Ustawa z dn. 23.04.1964 r. - Kodeks cywilny, Dz.U. 1964, nr 16, poz. 93.
2. Ustawa z dn. 31.01.1989 r. - Prawo bankowe, Dz.U. 1992, nr 72, poz. 359.
3. Ustawa z dn. 31.01.1989 r. - o Narodowym Banku Polskim, Dz.U. 1992, nr 72, poz. 360.
4. Zarządzenie Nr A/7/90 Prezesa NBP z dn. 11.07.1990 r. w sprawie warunków emisji oraz zasad i trybu sprzedaży i wykupu bonów pieniężnych NBP.
5. Zarządzenie Nr A/12/90 Prezesa NBP z dn. 27.12.1990 r. zmieniające Zarządzenie Nr A/7/90.
6. Zarządzenie Nr A/2/91 Prezesa NBP z dn. 04.03.1991 r. w sprawie refinansowania inwestycji centralnych.
7. Zarządzenie Nr 5 Ministra Finansów z dn. 31.12.1991 r. w sprawie emisji bonów skarbowych.
8. Zarządzenie Nr A/2/92 Prezesa NBP z dn. 18.05.1992 r. w sprawie udzielania kredytu refinansowego przez NBP.
9. Zarządzenie Nr A/3/92 Prezesa NBP z dn. 17.06.1992 r. w sprawie wprowadzenia "Regulaminu redyskonta weksli przez NBP".

10. Zarządzenie Nr A/7/92 Prezesa NBP z dn. 17.12.1992 r. w sprawie wprowadzenia "Regulaminu aukcyjnego obrotu papierami wartościowymi pomiędzy NBP a bankami".
11. Pismo okólne NBP Nr A/2/PK/91 z dn. 26.04.1991 r. w sprawie realizacji przez NBP czynności związanych ze sprzedażą i wykupem bonów skarbowych.
12. Pismo okólne NBP Nr A/3/DPPK/92 z dn. 26.11.1992 r. w sprawie podstawowych zasad postępowania przy obsłudze kredytu lombardowego przez NBP.

B. Publikacje:

1. Witold Bień: *Obrót papierami wartościowymi*. Warszawa, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce 1990.
2. Izabela Heropoltańska: *Weksel w obrocie gospodarczym*. Warszawa Twigger SA 1990.
3. Jerzy Ignatowicz: *Prawo rzeczowe*. Warszawa PWN 1986.
4. Kamerschen, McKenzie, Nardinelli: *Ekonomia*. Gdańsk Fundacja Gospodarcza NSZZ "Solidarność" 1991.
5. Andrzej Kazimierczak: *Zarys bankowości we współczesnym kapitalizmie*. Warszawa SGPiS 1990.
6. Zbigniew Radwański: *Prawo zobowiązań*. Warszawa PWN 1986.
7. Wiesław Sadzikowski: *Ekonomia polityczna kapitalizmu*. Warszawa PWN 1975.
8. Grażyna Borys: *Przekształcenia mechanizmu refinansowania banków przez bank centralny*. "Bank i Kredyt" nr 7-8 z 1992 roku.
9. Michalina Gałka: *Refinansowanie banków - ocena zasad refinansowania*. "Bank i Kredyt" nr 1 z 1990 r.
10. Paweł Wyczański: *Mały słowniczek terminów bankowych i finansowych*. "Bank i Kredyt" nr 1 z 1992 r.

Summary

The purpose of this article is to analyse forms of financial support (refinancing credits) which Polish central bank offers to commercial banks registered in Poland. The subject is described from the legal and institutional points of view with only incidental comments on economic aspect of the refinancing credits.

At present, the most important role in Polish banking system play so called lombard credit, (re)discount credit and auction credit (open-market operations). Other forms, as refinancing in credit account, credit for central planned investment, converted credit are on the decline, although they will exist for another several years.

The article presents also procedures of granting and paying off given credit. It gives an opportunity to the reader to judge the degree of elasticity, potential advantages and disadvantages to the central bank and commercial banks of the particular form of refinancing.

As the main source of information used in this article serve executive ordinances signed by the President of the National Bank of Poland and internal regulations issued by this institution.